

RECENZE

Müllerová Hana – Černý David – Doležal Adam a kol. Kapitoly o právech zvířat. My a oni z pohledu filosofie, etiky, biologie a práva. Praha: Academia, 2016, 797 s.

I. Do rukou vědecké a odborné veřejnosti a lze říci do rukou všech, kteří mají hluboký zájem o zachování, ochranu a rozvoj všech vyšších forem života, se dostává obsáhlé dílo *Kapitoly o právech zvířat*. Posuzovaná kniha, která je výsledkem práce čtrnáctičlenného autorského kolektivu, je zcela nepochybně vědeckou monografií. Náležitostí každé monografie, která ji odlišuje od prací sborníkového charakteru, je jednotící ústřední téma. Tím je pojetí práva zvířat z hlediska klíčových vědních disciplín, jejichž představitelé jsou v posuzovaném díle zastoupeni svými rozborů a úvahami, zakotvenými v neobyčejně rozsáhlých literárních a pramenných zdrojích, jak o tom svědčí mimořádně rozsáhlý poznámkový aparát knihy. V této zcela úvodní charakteristice se naskýtá první otázka, a to nad názvem monografie *Kapitoly o právech zvířat*. Nevytváří označení „kapitoly“ představu určité roztržitosti? Recenzent by spíše použil název například *Práva zvířat: otevřená otázka* nebo *Ochrana práv zvířat a otázka řešení*. Název díla byl však zřejmě výsledkem úvahy autorského kolektivu a tuto úvahu je třeba respektovat.¹

Mimořádného ocenění zaslouží multidisciplinární skladba autorského kolektivu. Je složen z právníků, filosofů, přírodovědců a veterinářů. Vědecká či odborná kvalifikace autorů a autorek však velmi často zaznamenává (jak to daný výsledek jejich literární činnosti v této knize prokazuje) přesah jejich původního vědeckého či odborného zaměření, což dokumentuje šíři vzdělání členů autorského kolektivu. Z tohoto hlediska zvláště oceňuji studie *H. Müllerové, A. Doležala, D. Černého, S. Komárka, L. Bezouškové, M. Šejvly a V. Vomáčky*. Pokud jde o právníky z vědeckých, respektive vědecko-pedagogických institucí, jsou v autorském kolektivu zastoupení pracovníci a pracovnice ÚSP AV ČR, na jehož půdě tato kniha vznikala – *H. Müllerová, L. Bezoušková, A. Doležal, M. Šejvl*, ale též pracovník PF UK v Praze – *V. Stejskal* (z jehož studie vyzáruje erudice daná nejen kvalifikací, ale i rodinným zázemím), ale též pracovníci PF MU v Brně *M. Škop a V. Vomáčka*. Stati některých právních teoretiků – zvláště to platí o statích *M. Šejvly a A. Doležala*, znamenají významný přínos nikoli jen ve výzkumu problematiky práv zvířat, ale zvláště v oboru obecné teorie práva a dějin práva. Téměř každá ze studií obsažených v posuzované knize přináší zdůraznění přístupů etických, etologických, sociologických a komparativních, zvláště je zde třeba zaznamenat přínos *B. Bartuškové Večlové, T. Hříbka a L. Moravcové*. V naprosté většině vědeckých statí lze zaznamenat, pokud jde o odkazy, naprostou převahu anglicky psaných prací, což není nutno zdůvodňovat, neboť je to dáno jak rozsahem těchto prací, tak jazykovou dostupností. Proto je třeba uvítat, že kniha také obsahuje studii *O. Smolové*, založenou zejména na francouzské literatuře.

Recenzovaná kniha je rozdělena do dvou částí a čtrnácti kapitol. Kromě toho je opatřena předmluvou, úvodem, doslovem, informací o autorech, bibliografií, anglickým shrnutím, věcným a jmenným rejstříkem.

¹ Autor recenze byl před nástupem do Ústavu státu a práva v letech 1959–1967 redaktorem – tvůrčím pracovníkem právnícké literatury Nakladatelství Orbis. Součástí jeho funkce bylo také spolupracovat s autorskými kolektivy multidisciplinárních monografií, pokud jde o jednotící editorskou činnost a hledání vhodných názvů pro kapitoly i názvy knih. Ke zkušenostem v této oblasti přispěla v roce 1966 dlouhodobá stáž v Nakladatelství Butterworth v Londýně.

Co říci k rozčlenění knihy? Strukturální řešení knihy vcelku odpovídá řešené problematice od teoretických úvah k praktickým otázkám možných řešení, jakož i současnému stavu ochrany či spíše neochrany zvířat v praxi. Zvláštního ocenění zasluhuje předmluva z pera soudkyně Ústavního soudu ČR *JUDr. Kateřiny Šimáčkové, Ph.D.*, která vyjadřuje mimořádný, hluboký a zároveň eticky i vědecky fundovaný vztah autorky k živé přírodě a všem formám života, především zvířatům v obecnějším slova smyslu. Prakticky každá věta této předmluvy konvenuje názorům autora této recenze včetně odkazů na myšlení buddhismu, k němuž by autor přiřadil také mnohé proudy hinduismu, neboť autor po několik desítek let působil jako externí spolupracovník *University of Madras* v Chennai, dříve Madras, a byl oponentem více než 20 prací Ph.D. vzniklých na této univerzitě.

Za určitý problém strukturálního řešení díla považuje recenzent úvod, který po velmi zdařilých počátečních částech obsahuje na stránkách 28–36 obsáhlejší charakteristiky jednotlivých kapitol knihy, jež by podle názoru recenzenta měly být prezentovány spíše v anglickém *Summary*, které je z hlediska mezinárodního významu této cenné knihy příliš stručné. Pokud jde o hodnocení obsahu posuzované knihy, pokusí se autor zčásti vyhnout obvyklému postupu podle řazení jednotlivých kapitol, kdy recenze podává pouze stručný deskribát jednotlivých kapitol posuzovaného díla, ale bude postupovat především podle problémů, které jej zaujaly.

II. První část díla je věnována filosofickým a biologickým aspektům dané problematiky. V poměrně rozsáhlých kapitolách nachází čtenář rozsáhlé a cenné historicky i komparativně pojaté kapitoly věnované zejména teoriím morálního statusu zvířat z pera *A. Doležala* (kapitola 1.) a *D. Černého* (kapitola 3.). Uvedená kapitola *D. Černého* zdaleka svým rozsahem a obsahem přesahuje určení posuzované monografie a znamená výrazné obecné obohacení filosofického myšlení. Recenzenta v této části zvláště zaujaly kapitoly 2. a 4.

V kapitole druhé se známý přírodovědec profesor *S. Komárek* zaměřuje na otázky rozumu a instinktu zvířat, jazyka u lidí a zvířat, jinak řečeno otázky „řeči“ zvířat v komparačním pojetí. Vychází zde z empirických výzkumů a zkušenostních poznatků. Recenzent, ač právník, avšak vybavený byť nedokončeným vzděláním v oboru biologie a lékařství, výrazně oceňuje otevřenost autora ve zkoumání této otázky, a to bez jakýchkoliv apodiktických závěrů. Recenzent má na otázku „rozumu“ zvířat a „řeči“ zcela jednoznačný pozitivní názor daný dlouholetou blízkostí styku se zvířaty, ať již se jednalo o „rozum“, či „řeč“ psů, koní, či havranovitých ptáků. Tím ovšem recenzent zdaleka nemíní skutečnost, že zvířata, např. pes a kuň, komunikují řečí lidí, neboť mají své komunikační prostředky a je na lidech, aby se je naučili chápat. Naproti tomu u havranovitých ptáků se na základě dlouholetých zkušeností s kavkou recenzent domnívá, že u ní zdaleka nešlo o neuvědomělé používání slov, ale naopak o uvědomělou řeč. Například pokud byla pozorována při velmi úspěšném lovu rybek z akvária, okamžitě toho zanechala a začala vykřikovat: „*Maňa hodná, už nezlobí*“. Bylo by zde možné interpretovat ještě mnohá další sdělení této kavky, která svědčí o uvědomělém používání slov a krátkých vět.

Další kapitola, kterou recenzent považuje za neobyčejně podnětnou pro zkoumání klíčových otázek vytyčených v této monografii, je z pera filosofa *T. Hříbka* (kapitola 4.), v níž autor s použitím naturalistických teorií analyzuje pojem animální mysli, včetně otázky, zda mají zvířata vědomí, přičemž analyzuje převažující názory naturalistického realismu docházejícího k závěru, že „*i živočichové jiní než lidé jsou schopni alespoň nějakých kognitivních výkonů a vědomí*“ (s. 306). Zvláště zde oceňujeme analýzu názorů *J. Fodora* o jazyku myšlení (s. 265 a násl.).

III. Druhou část, označenou přímo v posuzované monografii jako právníckou, zahajuje kapitola A. Doležala *Vývoj pojetí zvířete v právním diskursu*, kterou recenzent považuje za excelentně zpracovanou právněhistorickou stať. Pokud je v recenzované monografii jednoznačně označována druhá část jako právnícká, je k tomu třeba dodat, že v ní jde o vyslovování názorů právníky, kteří mají velmi rozsáhlé znalosti nejen právnícké, ale též filosofické, sociologické a přírodovědní, což z deseti kapitol této části jednoznačně vyplývá. Někteří autoři této části mají profesní vzdělání veterinární, sociologické a filosofické.

V následujícím rozboru, stejně tak jako tomu bylo v rozboru části první, budou předmětem našeho zájmu zejména názory zde vyjádřené, nikoli podrobná analýza jednotlivých kapitol – neboť mnohé z těchto kapitol již byly stručně charakterizovány v obecné části recenze.

Docent V. Stejskal zdařile otevírá v následující kapitole druhé části podle našeho názoru klíčovou otázku vztahu antropocentrismu, ekocentrismu a biocentrismu v pojetí práva na ochranu přírody a práva na ochranu zvířat (srov. *I vlk je můj bližní aneb jak ovlivnila ochrana přírody právo na úseku ochrany zvířat* – s. 419–433).

Autoři následujících dvou kapitol otevírají a na vysoké teoretické úrovni se pokoušejí řešit klíčovou otázku pojetí práv, respektive spíše základních práv zvířat, a to problému právní subjektivity zvířat.

Jak již bylo řečeno v úvodní části recenze, kapitola sedmá druhé části *Pojem subjektivních práv a právní subjektivity v kontextu práv zvířat*, jejímž autorem je M. Šejvl, je mimořádně kvalifikovanou studií o pojmu subjektivních práv a právní subjektivity obecně, která výrazně obohacuje obecnou právní teorii a teorii občanského práva. Jeho závěry o právní subjektivitě zvířat jsou však při vědomí složitosti problematiky velmi zdrženlivé. Problémy zde z hlediska recenzenta nastávají jak z hlediska konstrukce právní subjektivity zvířat, jak v tom, aby byla prakticky uchopitelná, tak z hlediska právního určení, kterým zvířatům by právní subjektivita měla být přiznána – neboť takové určení, které zvíře je subjektem práva, je výlučně určeno antropocentrickou komparací člověka a určitého druhu zvířat, respektive kvalifikací zvířat, která je dána jejich posláním či určením podle zájmu lidí nebo lidské společnosti.

Studie docenta M. Škopa *Symbolická reprezentace zvířete v moderním právu* je srovnatelná se studií doktora M. Šejvly v tom, že svým dosahem obohacuje nejen zkoumanou problematiku, ale zároveň obohacuje i širší okruhy poznání. Zatímco Šejvlova kapitola obohacuje především právněteoretické poznání, Škopova studie, ačkoli se v mnoha směrech zabývá identickým tématem, překračuje svým významem právní vědu a obohacuje filosofii, sociologii, biologii a obecné lékařství.

S kapitolami M. Šejvly a M. Škopa je podle našeho názoru do určité míry srovnatelná, či snad v některých aspektech *a contrario* srovnatelná, kapitola jedenáctá nazvaná *Za hranicemi animal welfare: Matka Země a zvířecí superstar*, jejímž autorem je Mgr. V. Vomáčka, Ph.D. Autor se rovněž zabývá otázkou přiznání právní subjektivity zvířatům. V dané studii podává rozbor velmi zajímavých soudních případů řešených především před soudy v USA, v nichž se jednalo o přiznání právní subjektivity druhům zvířat, zejména chráněným. I když, jak z přehledu vyplývá, ve většině soudních případů právní subjektivita zvířatům přiznána nebyla, v některých případech k tomu došlo, což se stává pobídkou k dalším soudním podáním (s. 566). Autor se rovněž zabývá využitím příkazu *habeas corpus* v ochraně zvířat. V této souvislosti je možno zmínit, že snad nebylo nutné vysvětlovat v poznámce č. 1097, co je příkaz *habeas corpus*, neboť jde podle našeho názoru o právní prostředek, který by měl znát každý student právnícké fakulty. Zvláštního ocenění zaslouží Vomáčková detailní analýza jihoamerického konceptu práv Matky Země a způsobu jeho prosazování. Recenzent této monografie měl možnost se s tímto konceptem seznámit v průběhu svých účastí na vědeckých konferencích v jihoamerických státech ještě dávno předtím, než byl tento koncept vtělen do ústavy Ekvádoru

(kongres IPSA v Buenos Aires 1991). *Vomáčka* zaujímá ve srovnání se studii *M. Šejvla* a *M. Škopa* jednoznačnější stanovisko k obecnému pojetí právní subjektivity zvířat. Podle jeho názoru „*normativnímu vyjádření skutečnosti, že zvířata nejsou věcmi a nejsou ani tvory podřazenými člověku, a dokonce, že jim svědčí práva obdobná právům lidským, nebrání žádná formální překážka*“ (s. 596). *Vomáčka* však zároveň realisticky v této souvislosti uvádí závažné materiální problémy, které stojí v cestě k realizaci tohoto záměru. Navzdory tomu však svou úvahu uzavírá, že „*dojde-li přece jen k přiznání práv zvířatům, nebude to přes obtíže s jejich prosazováním krok k popření lidské výjimečnosti, ale k jejímu potvrzení*“ (s. 606).

Myšlenkové těžiště vyjadřující podstatu záměru, k němuž posuzovaná monografie směřuje, spatřuje recenzent v kapitole deváté nazvané *Práva zvířat nebo lidské právo na ochranu zvířat?* Autorkou této kapitoly je *JUDr. H. Müllerová, Ph.D.*, která je zároveň editorkou celého díla. Autorka v úvodu kapitoly uvádí, že jejím „*úmyslem je v této kapitole uvažovat, zda namísto právo zvířat (jako obdoby lidských práv, ale přenesené na nový typ subjektu) bychom nemohli konstruovat lidské právo na ochranu zvířat, a to jako lidské právo srovnatelné s některými aspekty lidského práva na životní prostředí*“ (s. 500–501). Zároveň lze říci, že autorka – jak to vyplývá z její předchozí publikační činnosti – ideu práva zvířat zásadně neodmítá, pokud jde o vzdálenější budoucnost.² Podle názoru recenzenta jde o úvahu prosadit takové zdokonalení právní ochrany zvířat, které by bylo z hlediska dosavadní právní teorie i praxe možné. Podstatou věci je, že právní teorie i praxe ve své většině dosud není připravena na přijetí právní subjektivity zvířat. Vyplývá to ze skutečnosti, že právo je společenským konzervantem, který vyjadřuje opoždování za dynamikou vývoje reálných vztahů ve společnosti. Jde o přirozenou vlastnost práva. Zároveň i přijetí lidského práva na ochranu zvířat – určité kompromisní právní řešení – bude jistě narážet na odpor části konstitucionalistů, kteří odmítají rozšiřování tradičního katalogu lidských práv (vzniklého ve své podstatě již koncem 18. století). Nová lidská práva podle jejich názoru jakoby oslabují a odsouvají tradiční lidská práva (hovoří se často o hypertrofii lidských práv), s čímž recenzent zásadně nesouhlasí, neboť se domnívá, že začlenění hodnot, které vycházejí z úcty a priority ochrany forem života, jejich druhové bohatosti i jedinečnosti, do katalogu lidských práv nezbytně patří. Lze souhlasit, že pro ochranu biodiverzity a zejména ohrožených druhů fauny lze vystačit s ekocentricky a biocentricky zaměřenou interpretací práva na životní prostředí, ovšem ochrana jedinečnosti, tj. konkrétních zvířat, touto cestou být řešena nemůže. Zároveň, jak to jednoznačně potvrzují analýzy praxe ochrany zvířat v České republice obsažené zčásti v kapitole 13. (autoři *JUDr. H. Müllerová, Ph.D.*, a *MVDr. J. Dousek, Ph.D.*) a zejména pak v kapitole 14. *Praxe ochrany zvířat v ČR z pohledu ochranářských hnutí* (autorky *PhDr. L. Moravcová*, a *Mgr. B. Bartušková Večlová*), odhalující tristní způsoby nakládání se zvířaty, je požadavek na přijetí lidského práva na ochranu zvířat velmi urgentní.

IV. V hodnotícím závěru recenze je třeba zdůraznit, že kniha na základě kvalifikovaného rozboru vědeckých názorů, komparace legislativních úprav, judikatury, jakož i praktických zkušeností jednak otevírá cestu k úvahám o v budoucnosti uskutečnitelném zakotvení právní subjektivity zvířat, jednak přináší konkrétní, v současnosti uskutečnitelný návrh na přijetí lidského práva na ochranu zvířat. Bude velmi mnoho záležet na tom, jak bude právo na ochranu zvířat vymezeno a komu bude dána možnost toto právo uplatňovat. Je samozřejmé a v posuzovaném díle je to také na mnoha místech uváděno, že by k tomu měla být oprávněna každá fyzická osoba, a to i tehdy, nemá-li konkrétní právní vztah k danému zvířeti, respektive skupinám zvířat. Recenzent se domnívá, že by právem na ochranu zvířat měla

² Srov. MÜLLEROVÁ, H. – STEJSKAL, V. *Ochrana zvířat v právu*. Praha: Academia, 2013, s. 150.

být chráněna jak jednotlivá zvířata, skupiny zvířat, tak i druhy zvířat, zejména ty, které jsou chráněny podle zvláštních právních předpisů. Pokud jde o ochranu druhů zvířat, vystupuje zde do popředí možné překrývání s ochranou biodiverzity podle práva na ochranu životního prostředí. Určité možné právní zdvojení ochrany biodiverzity by však bylo podle našeho názoru spíše ku prospěchu věci. Oprávnění domáhat se práva na ochranu zvířat by mělo rovněž náležet k tomu oprávněným právnickým osobám (prostřednictvím jejich orgánů), jako jsou spolky a jiné organizace na ochranu zvířat, přírody a životního prostředí. Uvažovat lze rovněž o zřízení úřadu ochránce zvířat, který by uplatňoval toto právo na základě vysoké odborné kvalifikace. Rovněž právní, respektive ústavní zakotvení *actio popularis* jako právního prostředku na zajištění práva na životní prostředí a práva na ochranu zvířat by bylo velmi žádané.

Uvedená právní opatření je možné v relativně krátké době uskutečnit. Tím ovšem nebude právní ochrana zvířat ještě zdaleka realizována v praxi, neboť každá právní úprava je smysluplná pouze tehdy, pokud „žije“, což znamená, že je přijímána konsensuálně většinou lidí v daném státě, což je určující především pro efektivitu lidských práv. V tomto směru je ovšem recenzent velmi skeptický, pokud jde o společenskou situaci nejen v České republice, ale i v těch státech, v nichž jak teoretický výzkum, tak právní úprava ochrany zvířat dosáhly vysoké úrovně. Konsensus společnosti s právní ochranou zvířat v České republice a lze říci ve všech státech světa, i když zde již existují navzájem velmi značné rozdíly, bude zřejmě dlouhodobým a komplikovaným procesem. Uvedené poněkud pesimistické konstatování je však východiskem k tomu, abychom s mimořádnou intenzitou uvítali vydání knihy *Kapitoly o právech zvířat*, která přináší nejen mimořádně bohaté multidisciplinární vědecké poznatky dané problematiky, ale rovněž otevírá právní cestu k uskutečňování úcty k formám života v jejich jedinečnosti i celistvosti. Je proto třeba vyslovit uznání jak autorskému kolektivu, tak editorce díla.

V závěru recenze považují za účelné vyslovit vzhledem k významu posuzované monografie, vědecké kapacitě jejich zpracovatelů, jakož i vzhledem ke schopnostem jak vědeckým, tak organizačním editorky monografie *H. Müllerové*, návrh na zřízení multidisciplinárního Centra pro ochranu práv zvířat při Ústavu státu a práva AV ČR, složeného z právníků, filosofů, sociologů, zoologů, biologů, etologů, veterinářů a lékařů. Jeho posláním by byla samozřejmě především vědecká činnost, avšak také intenzivní spolupráce na přípravě legislativy v oblasti ochrany zvířat, dále permanentní úzký institucionální kontakt s ochránářskými organizacemi a samozřejmě se státními orgány, působícími v dané oblasti, jakož i shromažďování dat (vytvoření informační báze) o situaci v problematice ochrany zvířat. Zakladatelským jádrem tohoto výzkumného centra by se mohl stát kolektiv posuzované monografie. Vedení tohoto centra by podle úvahy recenzenta mělo náležet s ohledem na zkušenosti vědecké a organizační editorky posuzované knihy *H. Müllerové*.

Zbývá ještě vyslovit odůvodněný předpoklad recenzenta, že monografie o právech zvířat nalezne velmi příznivý ohlas u široké škály odborníků, a to v důsledku její interdisciplinarity a kvality. Kniha najde jistě ohlas rovněž u vzdělanější veřejnosti, která si uvědomuje odpovědnost člověka za život na této planetě a skutečnost, že člověk je jen jedním představitelem biodiverzity a jedním z tak mnoha článků řetězce forem života na této zemi.

Josef Blahož*

* Doc. dr. Josef Blahož, DrSc., Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i. E-mail: poctova@ilaw.cas.cz.